

POMENOSLOVNI IN ETIMOLOŠKI PRIKAZ SLOVANSKEGA GANATI

V članku se obravnava slovanski glagol *ganati -aję* nedov. 'ugibati, domnevati, prerokovati' in 'govoriti, blebetati', pritegnjeni pa so tudi (deloma rekonstruirani) glagoli, s katerimi je etimološko soroden (**gonati -aję*, **goniti -ję*, **gonjati -aję*, **gonetati -aję/-ję*), in njihove sestavljenke ter izpeljanke.

Besedotvorna, oblikoslovna in pomenoslovna razčlemba besednega gradiva je pokazala nezadostnost in neustreznost doslejšnje splošno priznane etimologije in nakazala tudi njeno rešitev. Glagole je zanesljivo treba izpeljevati iz ide. korena **g^uhen-* 'udarjati, tolči', ki je pri Slovanih sicer lepo ohranjen. Izločitev novega pomenskega podsestava, ki ni le slovanski, ampak tudi baltski, lepo osvetljuje nekatere točke slovanske duhovne kulture.

The article deals with the Slavonic verb *ganati -aję*, impf., meaning 'guess, presume, foretell' and 'speak, babble'; also taken into account are (partly reconstructed) verbs which are etymologically related to it (**gonati -aję*, **goniti -ję*, **gonjati -aję*, **gonetati -aję/-ję*) as well as their composite forms and the forms derived from them.

The word-forming, the morphological and the semantic analysis of the word material has disclosed the inadequacy of the so far generally accepted etymological explanation and also indicated a solution to the problem. It seems beyond doubt that the verbs in question must be traced back to the Indo-European root **g^uhen-*, meaning 'strike, beat', which, as it happens is very well preserved among the Slavs. The identification of a new semantic underlying form, which is not only Slavic but also Baltic, very well elucidates certain points in the Slavonic spiritual culture.

Beseda *ganati* je že zelo zgodaj prišla v znanstveno evidenco, saj je o njej razmišljal že A. Matzenauer.¹ Njegova etimologija se sicer ni obdržala, pač pa je v etimološki literaturi do današnjih dni obveljala njegova povezava tistih besed iz slovanskih jezikov, ki naj bi bile v neposredni etimološki zvezi z njo. Osnovo *gana-* tega glagola je izpeljal iz ide. korena, ki ga je bil Fick² predstavil kot **gad-* 'doneti, govoriti, peti' (skr. *gad* 'govoriti, reči', ir. *gadh* 'glas', lit. *žódis*, *godóti* 'domnevati, meniti', let. *gādat*, slovanskega besednega gradiva pa ne podaja; danes vseh teh besed seveda ne izpeljujemo iz istega korena), besedotvorno pa ga je pojasnil kot obliko, nastalo z dodatkom nekega *-n-*, tj. **gad-n-*, ki ga ni določeneje opredelil. Isti koren, le v obliki **god-n-*,³ naj bi bil izhodišče

¹ A. Matzenauer, Příspěvky ke slovanskému jazykozpytu, LF 7, 1880, str. 173, 175.

² A. Fick, Wörterbuch der indogermanischen Grundsprache, 1868, str. 53.

³ Vendar pa ne pove nič določnejšega o tem, ali je ta **god-* isti kot pri besedah *goditi*, *godb* itd.

tudi za sh. *gonetati*, r. *zagonuť/ugonuť*, dluž. *zgoniš*. Čist, nepodaljššan koren **gad-* pa naj bi se zadržal v slovanskem glag. *gadati -ajō*. Po eni strani je torej »izolirano« besed(n)o (skupino) povezal z glag. *gadati* ipd., po drugi pa z besedno družino, ki vsebuje korenski *god-*.

To razlago je brez pridržkov in brez dodatnih pojasnil sprejel Miklošič,⁴ dodal je le še sh. besedo *zagonati*. Berneker⁵ je skušal dopolniti predstavo o besedotvornem postopku, tj. *goni-/gana-* je pojasnil kot novotvorbi po glag. **godnōti/*gadnōti*. Tudi Smal'-Stočki⁶ je prispeval le dodatno ukrajinsko besedno gradivo. Machek⁷ se je sicer pridružil tej »klasični« povezavi besed, le da je glasovni razloček med *gadati* in *ganati* pojasnil kot menjavo zobnikov *d/n*,⁸ etimološko pa je ločil tudi korena **god-* in **gad-*, zato ni povsem jasno njegovo mnenje glede oblik s korenskim *gon-* (*gonetati*, *-gonati* ipd.). Tudi Vaillant⁹ je sicer menil, da je nedov. glag. *ganati* drugoten in da je nastal kot vidski par k dov. **gadnōti*, in pri tem je poenostavitev *-dn- > -n-* s slovanskega stališča povsem pravilna in celo nujna. Nasprotno pa je za razmerje med glagoli z *gon-* in glag. *gadati* izrecno menil, da ga je težko pojasniti, a ga je vendarle treba dopustiti.

Tudi pslov. etimološki slovar¹⁰ odločno zagovarja etimološko zvezo med glagoloma *gadati* in *ganati*; glasovni razloček pojasnjuje — podobno kot Machek — z menjavo determinativov, zraven pa pristavlja, da pač ni mogoče vsega preprosto šteti za drugotno tvorbo po glag. **gadnōti*, čeprav tega svojega stališča z ničimer nadrobneje ne utemeljuje. Kot poseben geselski članek omenja sam. **gana* (stč. 'žalitev', č. 'graja, sramotitev; napaka, hiba', slc. 'sramotenje, graja, napaka', polj. nareč. 'sramotenje, graja', ukr. 'graja, sramotenje, sramota', blr. nareč. 'graja, sramotenje', blr. knj. *han* 'napaka, hiba'), ki naj bi bil izpeljan iz glag. *ganati*. Iz pomenskih razlogov pa v posebnem geslu priteguje kot etimološko soroden tudi glag. **ganiti* (stč. 'zmerjati, žaliti', č. 'grajati, sramotiti, črniti', slc. 'grajati, sramotiti, zasramovati, žaliti', polj. 'grajati, zasramovati, obsojati', r. nareč. 'zasramovati, grajati, obsojati; pričakovati', ukr. 'za-

⁴ F. Miklošič, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, 1886, str. 59.

⁵ E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, 1908—15, str. 288.

⁶ R. Smal'-Stočki, *Ukrajinska mova v etimologičnomu slovari E. Bernekera*, *Slavia* 5, 1926—27, str. 35, 39.

⁷ V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, 1957, str. 120, s. v. *hádati*.

⁸ Verjetno je mislil na dva različna determinativa.

⁹ A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves IV*, 1974, str. 75 in passim.

¹⁰ Slovar' slavjanskix jazykov 6, 1979, str. 99—100.

sramovati, grajati, zmerjati, klevetati', blr. 'grajati, obsojati' itd.)¹¹ in tu mu je glagol *ganati* »čisti verbum dicendi«. Nič pa ne pove o razmerju do besed s korenem *gon-*.¹²

Prav zaradi dokajšnje enotnosti v literaturi bi pričakovali, da je etimološka rešitev vsekakor ustrezna; nadrobnejša razčlemba oblik, ki vsebujejo **gon-*, **gan-*, ter njihovo razmerje do *gadati* in besedne družine iz **god-* pa nam vendarle ponuja drugačna etimološka izhodišča, oz. kaže, da imamo opraviti s homonimnimi tvorbami.

Preidimo na razčlemba gradiva v slovanskih jezikih, najprej v slovenščini.

Pleteršnik¹³ prinaša glag. *gánati* -am nedov. 'ugibati'¹⁴ z izpeljanim sam. *ganálica* 'uganka' (besed ne locira) ter glag. *uganáti* -am dov. 'uganiti, zadeti', znanim iz Idrije, z izpeljanim sam. *uganālica* 'uganka', znanim v Goriških brdih. Z drugimi predponami glagol neposredno ni izpričan. Po doslejšnjem prepričanju naj bi bil ta glagol tudi besedotvorno in pomensko izhodišče splsln. sam. *uganka*, torej **uganōka* < **ugadnōka*, in vzhsln. *zagānka* 'isto'¹⁵ < **zaganōka* < **zagadnōka*. Danes je ta sam. v neposredni asociativni zvezi s splsln. glag. *uganiti* -nem dov. 'uganiti, zadeti, določiti', ki ima nedov. par *ugíbatí* -am/-bljem.¹⁶ Vendar pa glag. -*gíbatí* v tem pomenu še Hipolit¹⁷ ni poznal — pomenil mu je le 'movere' — poznal pa je le *vganováti/vgáníovati*,¹⁸ kar dokazuje, da se je ta (vidski) par oblikoval šele pozneje. Glag. *uganiti* -nem torej lahko rekonstruiramo kot **ugadnōti*, in ne kot **ugōbnōti*. Kaže, da je bil glag. *gadati* -am nedov. v pomenu 'ugibati' premalo živ v sln. narečjih — v njem je prevladal pomen 'čvekati, klepetati' — zadržal pa se je v »besedotvorno mlajšem« glag. **-gadnōti* dov., ki je verjetno zamenjal dov. **-gadati* -ajō. Zavest o etimološki povezanosti glag. *gadati* -am nedov. in *uganiti* -nem dov. se je torej izgubila zaradi razločka v pomenu in (gla-

¹¹ Zavrača pa etimologijo R. Brandta in M. Vasmerja, po kateri je glagol izpeljan iz korena **gzn-/gon-*, gl. op. 10.

¹² Morda bo to razmerje osvetljeno v posebnem geselnem članku v naslednjem delu.

¹³ M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, s. v. *ganati* in passim. Kjer podatki niso iz tega slovarja, citiram vir.

¹⁴ F. Bezlag, Etimološki slovar slovenskega jezika I, 1976, str. 135; etimološko je raztolmačen kot izpeljanka iz glagola *gadati*.

¹⁵ Morda ga je Miklošič vzel iz Habeličevega slovarja.

¹⁶ Po pričevanju sln. etimološkega slovarja je tak par znan le v osrednjih sln. narečjih.

¹⁷ Hipolit, *Dictionarium latino-corniolanum*, rkp., s. v. *gibati*.

¹⁸ Gl. op. 17, I, str. 128, 145 itd. Še Vodnik ima v svojem rokopisnem slovarju, s. v. *mutmassen*, erraten le *vganováti* in *vgáníti*.

sovni) obliki. Glag. *ugániti -nem* dov. < **ugadnŋti -nŋ -nešb* se je naslonil na glasovno in besedotvorno podobni *ugeníti -gánem* dov. 'odmakniti, odriniti' < **ugzbnŋti -nŋ -nešb*, ki vsebuje ide. koren **gheubh-* 'kriviti, premikati'. Oblikovni razloček med tema sln. glagoloma je bil v korenskem samoglasniku v nedoločniku (in morda v različnem naglasnem mestu), vendar pa to ni bila zadostna ovira za njun sovpad. Tako je tudi v nedov. **ugybati* lahko nastal nov pomen 'ugibati' šele po prekritju obeh dov. glagolov.

V sln. srečamo tudi glag. *ugoniti -im* dov. 'uganiti, zadeti, prerokovati, določiti' (*Človek uganja, bog ugoni*), ki ga je etimološka literatura¹⁹ rekonstruirala kot **ugodnŋti*;²⁰ ta rekonstrukcija pa ne zdrži kritike, ker bi nujno morali imeti sedanjske oblike **ugonem -neš*, kot je pravilno ugotovil že Pleteršnik. Zato se nam zdi ustreznejše izhodišče glag. **ugoniti -jŋ -išb* dov., katerega obstoj v vzhsl. narečjih posredno potrjujejo tudi izpeljanke *ugonitva, ugonitba, ugonitka*. Zaradi strukture ga je primerno šteti za vidski par k nekemu nedov. **goniti -jŋ -išb*, ki je moral imeti pomen 'ugibati'. Zelo mogoče je, da je sln. *ugánjati -am* nedov. 'ugibati, določati, skleniti', ki ga omenjajo Janežič, Slomšek, Caf, v bistvu drugotni nedovršnik (s ponavljalnim pomenom) prav k temu *ugoniti -im* dov., saj prav ta danes najpogostejši besedotvorni tip vidskega nasprotja praviloma nastopa le v predponskih oblikah. Medtem pa drugotni nedov. glag. *uganjevati -jujem* lahko izpeljujemo tudi iz glag. *uganiti -nem* dov.

Seveda to ne pomeni, da v sln. ni mogoče najti ostankov, tvorjenih na podlagi glag. **-godnŋti -nŋ -nešb*. Tako npr. sln. nareč. glag. *odgoniti -nem* dov. 'uganiti, zadeti' drugače skoraj ne moremo pojasniti, ima pa popolno vzporednico v r. *otgonut' -neš*.

Preseneča nas pisanost oblik, ki so jih ohranila sln. narečja, medtem ko so v drugih slovanskih jezikih izpričane le posamezne. Tako npr. Caf in Štrekelj prinašata tudi glag. *ugónjati -am* dov. 'uganiti, zadeti' z drugotnim nedov.-ponavljalnim glag. *ugonjávati -am*. Ker je dov., ga nikakor ne moremo šteti za vidski par k dov. *ugoniti* — temu bi nasprotoval tudi korenski vokalizem — temveč k nekemu nedov. glag. **gonjati -ajŋ*. Pleteršnik omenja še sam. *odgonetka* in *odgonetljaj* poleg glag. *gonétati -am* nedov. 'ugibati', kjer pa viri kažejo, da gre za sh. vpliv.

Če povzamemo, vidimo, da iz sln. besednega gradiva lahko rekonstruiramo naslednje izhodiščne oblike:

¹⁹ Gl. op. 14.

²⁰ Ta glagol je v enakem pomenu znan iz severnoslovanskih jezikov.

1. **-gadnŋti* in **-godnŋti*, oba dov., in sicer kot ostanka, ne pa kot produktivni prvini; s predpono *u-* in *od-*;
2. **ganati -ajŋ* nedov.; povezan še s predpono *u-*;
3. **goniti -jŋ* nedov.; ohranjen le v zvezi s predpono *u-*; ne povsem nedvomno je izhodišče vzhslav. *zgōnka* 'uganka'; lahko bi bila izpeljana tudi iz glag. **sŋgoniti*, ki je v kajk. izpričan kot *zgoniti*;
4. **gonjati -ajŋ* nedov., ohranjen le v zvezi s predpono *u-*;
5. **gonati -ajŋ* nedov., ohranjen le s predpono *u-*;
6. **gonetati -ajŋ* nedov., s predpono *od-* ali brez nje.

S r b o h r v a š k o gradivo²¹ kaže manjšo oblikovno razčlenjenost, saj iz njega lahko rekonstruiramo le štiri besedotvorne tipe, pri čemer ima četrti tip dve različici. Glag. *ganati* je prvič izpričan že sredi 15. stol. v Poljanah v Dalmaciji (*ganati na planide*), kasneje pa še večkrat. Tako ga v pomenu 'proponere' skupaj z glagolnikom *gananije* navaja Stulić v svojem slovarju, z opombo, da je besedi dobil v glagolskem molitveniku; slednjo ima še neki pisec iz 16. stol., katerega jezik je pomešan s cerkvenoslovanskim (*Prova zapovēd opovēda, zabranjuje i osudjuje... čarodeanja, bahorja, gananja*).²² Iz 16. stol. sta znana še im. mn. *ganafci*, ki kaže na im. edn. **ganavŋcb*,²³ in sam. *ganka* 'uganka' (*Reči ću da s' dobil gusle i glas mani i da s' ganku upril, Da ganku ovu istumači i zagana* — oboje Zoranić). Danes je glag. *ganati -am* nedov. v pomenu 'reševati uganko, ugibati' znan iz Vodic, prav tako tudi sam. *ganač* 'ugankar, vedež' in *ganka* 'uganka'; v Istri pa *ganka* pomeni tudi 'Chrysanthemum leucanthemum'²⁴ in sam. *gankarica* 'deklico, ki žreba' (*Djeca izaberu jednu koja ždrijeba /gankaricu/, a drugu penicu, da pazi da gankarica brojeć ne bi prevarila*). Poleg teh pomenov, izpeljivih iz 'ugibati' ali 'prerokovati', je v čak. narečju²⁵ živ že glag. *ganāt* nedov. v pomenu 'govoriti' — pozna ga že Parčić v 19. stol. — in iz njega izpeljani sam. *gānka* 'pripovedka, anekdota' (Vodice) s pomanjševalnico *gančica* 'zgodba, pravljica' (Hvar). Jasno je torej, da ta glagol izpričuje dva temeljna pomena, tj. 'ugibati', 'prerokovati' in 'govoriti'.

²¹ Opiram se predvsem na Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, passim, in P. Skoka, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I, 1971, str. 550; deli sta trenutno najpopolnejši zbirki sodobnega in zgodovinsko izpričanega sh. besednega gradiva.

²² Očitno se vsi trije izrazi nanašajo na črno magijo.

²³ P. Skok, op. cit., ga obravnava kot poimenovanje vršilca dejanja na *-avac*.

²⁴ Zelo pogosto se uporablja v zvezi s pridevnikom: *bijela ganka*. Ta rastlina naj bi dobila ime po tem, ker so jo uporabljali pri prerokovanju oziroma ugibanju o ljubezni.

²⁵ Našteti so naslednji kraji: Opatija, Garica, Cres, Brzac na Krku, Vrbnik, Dobrinj, Dubašnica, Selca itd.

S stališča sodobne sh. jezikovne zavesti gre vsekakor za homonimne pomene, z razvojnega stališča pa bi ju verjetno lahko povezali v pomensko »verigo«, ki naj bi kazala njuno medsebojno genetično razmerje. Pomen 'govoriti' bi se teoretično lahko razvil iz pomena 'ugibati', če bi bilo 'ugibanje' pojmovano kot izrazita umska dejavnost, tj. kot 'misliti, v mislih iskati rešitev'; nastal bi po prehodu glagolov mišljenja med glagole govorjenja, kot ga poznamo iz sln. *meniti* 'misliti, v mislih imeti' (nedov.): *meniti* 'reči' (dov.), *soditi* ipd. Pri takem prehodu se navadno spremeni glagolski vid. Razčlemba kaže, da glag. *ganati* ni nikoli razvil pomenov, ki bi kazali na abstraktno razmišljanje, zato se mi taka razvojna možnost ne zdi verjetna. Ker nasprotna pot, tj. od glagolov govorjenja do glagolov mišljenja, ni mogoča, moramo izločiti tudi to. Še najlažje pa bi se pomen 'govoriti' razvil prek 'prerokovati', saj je akt govorjenja sestavina pojma 'prerokovati', oziroma gre za govorno napovedovanje prihodnjih dogodkov (prek kakega medija).

Teže je pojasniti medsebojno razmerje pomenov 'ugibati' in 'prerokovati', tj., ali sta se razvila drug iz drugega (mogoči sta obe smeri) ali pa sta le sopomena kake večpomenske besede.

Ker so vse našete besede vezane le na pomenski krog 'ugibati', predvsem kot 'iskati rešitev (uganke)', nas nekoliko preseneča pri Belostencu²⁶ izpričani sam. *ganka* 'nejasno/težko vprašanje, ki ga je težko rešiti, problem' oziroma 'tisto, kar je postavljeno', posebno ker sh. praviloma loči med 'postavljanjem uganke' in 'rešitvijo uganke' s tem da dodaja predpono *za-* ali *od-*, medtem ko sln. oba pojma izraža z 'rešitev uganke', gl. *uganka*. To pomensko dvojnost zlahka pojasnimo, če sam. *ganka* (iz **ganŕka*) obravnavamo kot prvotno ime dejanja glag. *ganati*, tj. kot 'ugibanje', ki je nato prešlo v ime udejanjenega, morda celo ime orodja.²⁷ Skratka, to pomensko nasprotje je lahko pravilno nastalo le znotraj samostalnika, kasneje pa se je preneslo tudi na glagolske oblike; sčasoma se je morda izoblikovala zavest, da vsaka teh besed lahko združuje oba pomena.

Glag. *ganati* je izpričan predvsem s predponama *za-* in *u-*: *zaganati* -am 'uganiti'²⁸ (*Vidit ću, ki vaju hitrijega uma bude, da ganku ovu istu-*

²⁶ J. Belostenec, *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aerarium* II, str. 100.

²⁷ Slownik prasłowiański I, 1973, str. 94: enako razlaga tudi severnoslovanski samost. *gadka* (iz **gadŕka*), bajka (iz **bajŕka*). Primerjamo lahko še str. *gadanije* (gl. Sreznevskij, Mat. I, 1893) in stč. *hadanie* »argumenta« iz 14. stol. (Gebauer, Slstč. L, 1903). Gl. še Vaillant, GC IV, 1974, str. 352 d.

²⁸ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, XXI, 1973—74, str. 847: napčno pojasnjuje ta glagol kot nedovršen.

mači i zagaŋa, Zoranić), *zagananje* 'prerokovanje po ptičjem letu ali petju' (Belostenec), *zaganka* 'uganka' (Belostenec), *zagana* 'skrivnostno vprašanje' in pri Šuleku 'problem';²⁹ gotovo je starejši pomen 'uganka', tj. poimenovanje za slovstveno zvrst, kot pa pomen 'problem, npr. matematični, filozofski ipd.'; opozorim naj spet na pomensko dvojnost znotraj tega predponskega tipa, tj. na 'uganiti; prerokovati' in 'postaviti vprašanje/uganko'; mogoče je tudi, da je sam. *zagana* napravil Šulek sam, ker je sam. *zaganka* razumel kot pomanjševalnico; glagolnik *uganànje* 'ugibanje, domnevanje, prerokovanje' (Belostenec)³⁰ kaže na glag. **uganāti*, ki se oblikovno povsem ujema s sln. nareč. *uganati*.

Drugi glagolski tip v sh. (narečjih) ni neposredno izpričan, lahko pa ga zanesljivo rekonstruiramo iz oblik, sestavljenih s predpono. Kajk. *zgoniti -im* dov. 'prorēci' (Belostenec, Vitezović) je npr. očitno nastal na podlagi nedov. glag. **goniti*, sestavljenega s predpono **sz(n)-*; iz njega je izpeljan še sam. *zgonitelj* 'vedeževalec' (Belostenec), *zgonjenje* 'vedeževanje, ugibanje' (Vitezović, Jambrešić). Njegov drugotni nedovršnik je *zganjati -am* 'vedeževati, prerokovati', *zganjanje*, *zganjavac* 'prerokovalec, vedeževalec'. Ta nekdanji nedov. glag. **goniti* ima lahko tudi predpono *za-*: *zagoniti -im* dov. 'prorēci' (Habdelić, Vitezović), *zagonit* 'skrivnosten' (Vuk); *ugančen*, tj. tak, ki je v zvezi z uganko (Iveković), *zagonka* 'zagonetka, odgonetanje' (Vitezović, Jambrešić);³¹ njegov drugotni nedov. je *zaganjati -am* 'ugibati, prerokovati' (Belostenec), *zaganjanje*, *zaganjka* 'enigma' (Vitezović). Z drugimi predponami je malo primerov, npr. z *u-* le *ugánjam* 'domnevam, ugibam', *uganjavec* (Belostenec)³² in z *iz-* (verjetno iz **jъz-*) glag. *izganjam* 'slutim, prerokujem'.³³ Zanimivo je, da ta tip tvori s sln. oblikami strnjen areal, medtem ko na drugih delih sh. jezikovnega ozemlja ni izpričan.

Tretji glagolski tip je spet samo kajkavski. Iz Belostenca je znan glag. *zganiti -im* dov. 'prorēci', na podlagi katerega lahko rekonstruiramo nedov. glag. **ganiti -jъ*. Tu ni mogoče zanikati možnosti, da gre za tvorbo iz sam. *gana*, ki pa bi se pomensko moral ujemati z glagolom.

Četrty glagolski tip ima koren **gon-* podaljšan s priponama *-etati* ali *-otati*, pomensko pa se ne loči od prejšnjih treh. Že iz 16. stol. sta znana glag. *gonetati -am/-čem* nedov. (sedanjik je bil **gonetajъ* ali **gonetjъ*)

²⁹ Omenja ga v slovarju znanstvenega izrazja, cit. po Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, s. v.

³⁰ Gl. op. 26, II, str. 563.

³¹ Gre za enako vlogo pripone *-zka* in za enako razvojno pot kot pri samost. *ganka*.

³² Gl. op. 26. Prim. še sln. glag. *ugoniti -im* dov., iz kakršnega je moral biti izpeljan tudi omenjeni kajk. glagol.

³³ Gl. op. 26, str. 148.

in iz njega izpeljani dov. *gonénuti*, *gònenem* (iz **gonetnoṭi -nq*), in sicer s precejšnjega dela sh. jezikovnega ozemlja, nastala pa sta verjetno na (južnem) štokavskem ozemlju, če sodimo po nekaterih podanih lokacijah (Risan, Dubrovnik, Črna gora) ali po izsamostalniškem glagolu *gunetkāt -am* nedov. 'zastavljati uganke; klepetati, čenčati' (Kosovo). Poleg tega so znane še izglagolske izpeljanke: *gonet* 'prerokovanje po zvezdah' (Kavanjin, 18. stol.), *gònetā* (Vuk, Risan)/*gònetva* (Dubrovnik, 18. stol.)/*gonetka* (Dubrovnik, 16. stol.) 'uganka'. Oblikovno ni nesporen le sam. *gònetā*; Skok³⁴ ga pojasnjuje z vplivom sam. *planeta*, najverjetneje pa gre za drugotno tvorbo, morda po sam. *gònetka*. Izglagolski pa so še sam. *gonétalac* (Vuk, Črna gora) (iz **gonetalbcb*) ter prid. *gonetan* in *gonetav*.

Glag. *gonetati* je sestavljen predvsem s predponama *za-* in *od-*, ki tvorita pomensko nasprotje: *zagonétati -am/-čem* nedov. 'postavljati uganke' in *zagonenuti -nem* dov., povr. *zagonetati se* 'kadar si postavljajo uganke in jih rešujejo', iz tega še v pismenstvu precej razširjeni sam. *zagonetka* 'uganka, skrivnost', *zagonetva zagonetaljka* (Lika), *zagonetan* 'nerazumljiv, nejasen, čuden'; *odgonetati -am/-čem* 'reševati (postavljeno) uganke', *odgonenuti -nem* dov., *odgonetka*, *odgonetljaj*. To pomensko nasprotje je zelo lepo vidno iz primera *Ja ću vam zagonenuti zagonetku, pa ako mi je odgonenete, daću vam trideset košulja* (Daničić), pri prej obravnavanih treh glagolskih tipih pa pogosto tudi oblike s predpono *za-* pomenijo 'rešiti uganke, uganiti' in iz tega 'proreči'. Očitno gre za dva različna pomena predpone *za-*, ki verjetno nista enako stara. Mogoče je mlajši tisti, ki stoji v ostrem nasprotju z *od-*, starejši pa tisti, ki skupaj z glagolom daje pomen 'uganiti, najti rešitev'. Enako pomensko vrednost ima predpona *za-* tudi v sh. kajk. *zagoda/zagodna* 'uganka', r. *zagodka* 'uganka'. Prvotnejši (konkretni) pomen predpone *za-* je gotovo zelo težko rekonstruirati. Morda ni preveč predrzno pritegniti sln. nareč. *zapovedati* 'dopovedati', *zaiti* 'doiti', *zapoldne* 'dopoldne',³⁵ kjer predpona *za-* pomeni isto kot v knjižnem jeziku navadnejša predpona *do-*, in ji pripisati podobno pomensko nasprotje, kot ga v slovanskih jezikih kaže tudi predpona *u-*, tj. pomena 'pri, do' (v tem pomenu je tudi predlog) in 'stran, od, raz'. Prvega izmed njiju naj bi ohranili sln. narečni primeri, drugega pa omenjeni primeri s pomenom 'uganiti'.

Drugačno narečno razširjenost, omejeno na severna in zahodna sh. narečja, kaže podaljšava s pripono *-otati*: glag. *gonotati*, (Belostenec, Stulić), *gonotka* 'uganka', *gonotnik* 'ki ugiba', prid. *gonotan*.

³⁴ P. Skok, gl. op. 21.

³⁵ F. Bezljaj, O imenih Snebrje, Sostro in drugo, Jis XXI/8, 1976—77, str. 225.

Za sh. lahko rekonstruiramo naslednje izhodiščne oblike:^{35a}

1. **ganati* -*ajq* nedov.; produktivnejši je bil v čak. kot v kajk., in verjetno ni bil štokavski;
2. **goniti* -*jq* nedov.; znan predvsem v kajk.;
3. **ganiti* -*jq* nedov.; znan iz kajk.;
4. a) **gonetati* -*ajq/-jq* nedov.; znan predvsem v juži Dalmaciji, Črni gori, na Kosmetu;
- b) **gonotati* -*ajq/-jq* nedov.; ohranjen predvsem severno od areala, kjer je bil živ glag. **gonetati*.

Nekaj sledov te besedne družine najdemo tudi na bolgarskem jezikovnem ozemlju (za mak. nimam pozitivnih podatkov). Iz bližine jugoslovanske državne meje, tj. iz Trna, Cerova in Kjustendila, sta izpričana sam. *ganetka* 'uganka' in *gonetka* 'pravljičica'.³⁶ Tudi tu gre očitno za izpeljavo s pripono -*etka* iz nekkih v blg. neizpričanih glagolov **ganetati* in **gonetati*, katerih drugi bi imel vzporednico v sh. *gonetati*. Zaradi zemljepisne lege krajev, kjer je beseda izpričana, smemo sklepati, da gre v bistvu za strujen areal besedotvorne možnosti, ki se pač ne ujema z današnjimi jezikovnimi mejami. Nasprotno pa sam. *ganetka* take vzporednice nima nikjer, vendar pa strukturno, tj. zaradi pripone -*et-*, ni osamljen in jo smemo kljub temu uvrstiti v isti areal. Razmerje med pomenoma 'uganka': 'pravljičica' je enako onemu, ki ga izpričuje sh. sam. *ganka* 'uganka; bajka', mogoče pa je bilo tudi v sam. *gonetka*, če sodimo po kosovskem glag. *gunetkāt*, ki je iz njega izpeljan.

Ta dva samostalnika, tj. *gonetka* in *ganetka*, pojasnjuje blg. etimološki slovar³⁷ iz osnove **god-n-* in **gad-n-* oziroma iz glagolov *-*godnŋti* in **gadnŋti* in ju primerja z r. nareč. *ugonút'* dov. 'uganiti/rešiti uganko', sh. *gòneti* in sln. *ganati*. Pri tem ostaja tudi za glag. *ganati* le še Vaillantova razlaga.³⁸ Ker je glasovno povsem mogoča, bi bilo treba dokazati predvsem, da se je izgubila zavest o etimološki in pomenski zvezi med glagoloma *-*gadnŋti*/*-*godnŋti* in izhodiščnima glagoloma *gadati* in *goditi* ipd. ter da je bil to lahko vzrok za nastanek novega, drugega glag. *ganati*. Dokazati bi bilo tudi treba, da se je ta glagol deprefigiral,

^{35a} Petega glagolskega tipa, ki ga omenja le Miklošič (gl. op. 4) opirajoč se na Habeliča, tj. glag. **gonati* -*ajq*, izpričanega kot kajk. *zagonati* 'postaviti uganko', v članku nisem upoštevala.

³⁶ V. Georgiev, I. Grlbov, J. Zaimov, S. Ilčev, *Bulgarski etimološki rečnik I*, 1971, str. 229.

³⁷ Gl. op. 36.

³⁸ A. Vaillant, GC IV, 1974, str. 197: »et on peut admettre que sur **ganŋti* a été refait *ganati*«.

saj sta se **-gadnŋti*/**-godnŋti* večinoma uporabljala s predponami,³⁹ predvsem pa bi morali dokazati obstoj takega besedotvornega tipa pri tem korenu v sh. in blg.; kolikor sem lahko ugotovila, so ga poznala (morda ne vsa) sln. nrečja (gl. sln. nareč. *uganiti -nem* in *odgoniti -nem*), že sh. pa ne kaže nobene sledi. Nobenega razloga pa ni, da bi domnevali prehod glag. druge glagolske vrste v četrto.

Iz povedanega sledi, da za blg. lahko popolnoma zanesljivo rekonstruiramo le:

1. **ganetati -ajŋ nedov.*,
2. **gonetati -ajŋ nedov.*

Iz cerkvenoslovanskih spomenkov poznamo le glagolnik *gananie* 'ugibanje, vedeževanje, uganka', in sicer v treh spomenikih; to kaže, da je moral obstajati tudi glag. **ganati* nedov.⁴⁰

Najpomembnejša je torej ugotovitev, da so omenjani glagoli ali njihove tvorjenke nekoč morali biti znani pri vseh južnih Slovanih, čeprav očitno niso imeli povsod enakega položaja v besednopomenskih sestavih. Na skrajnjem jugu in vzhodu južnoslovanskega jezikovnega prostora jih nadomešča/izpodriva besedna družina z deblom *gata-ti*.

Staroruruščina⁴¹ pozna glagolnik *gananie* 'uganka' in glagola *gananstvoovati/ganatsvoovati* 'govoriti z drugimi besedami; prerokovati'. Prva beseda je zanesljivo nastala na podlagi glag. *ganati*, glagola pa morda po deležniku na *-n* ali *-t*; ker sta izpričana predvsem v cerkvenih besedilih, se ne zdi izključeno, da gre za slavonizme. Vendar pa nas narečno besedno gradivo⁴² prepričuje v avtohtonosti te besede v ruščini. Obstajajo namreč glag. *ganát' (čto)* 'domnevati, ugibati, prerokovati' in v enakem pomenu tudi glagola *gonát'* in *gonít'*. Po podanih primerih je jasno, da se lahko uporabljajo tudi kot brezpredponski glagoli (primer *On po sebe gonit* 'sklepa, sodi' kaže na nedov. **gonit'*, glagolnik *gonánie* 'uganka, ugibanje, vedeževanje' pa na glag. **gonát'*). Glag. **ganat'* lahko rekonstruiramo iz prefigiranega *proganát'*, izpričanega v stavku *Proganali vsju noč*'. Drugi primeri, ki jih Dalj podaja v istem geselskem članku, oblikoslovno in besedotvorno ne ustrezajo geselskim besedam, kar dokazuje, kako zapletena oziroma nerazjasnjena so ostala ta razmerja

³⁹ Med redke izjeme štejemo stč. *hodnúti* 'sagen, gestehen', ki ga omenja J. Gebauer, *Slovník staročeský* I, 1903, str. 447, in se je razvil iz **god-nŋ-ti*.

⁴⁰ *Slovník jazyka staroslověnského*, zv. 8, 1964, str. 391.

⁴¹ *Slovar' russkogo jazyka*, zv. 4, 1977, str. 10. — M. Vasmer, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka* I, 1964, str. 391: omenja še str. in cslov. glag. *ganati*, ki ga prej citirani slovar nima.

⁴² V. Dal', *Tolkovyj slovar' živogo velikorusskogo jazyka* I, 1903, str. 922.

pri tej skupini besed. Tako npr. deležn. na *l-dogonulsja* (*Dogonulsja, čto li?* 'uganil je') lahko pripada le glag. *dogonut'*, verjetno < **dogodnŋti*, torej iz korena **god-*, sicer bi moralo biti **dogonilsja* ali **dogonalsja*; 1. os. edn. prih. *zaganu* (*Zaganu zagadku: perekinu za grjadku...*) le iz **zaganut'*, verjetno < **zagadnŋti*, torej iz korena **gad-*, sicer bi pričakovali **zaganaju*; ⁴³ 2. os. *razganeš'* (*Ne razganeš'* 'ne boš uganil/zadel') iz **razganut'*, verjetno < **razgadnŋti*, torej korena **gad-*, sicer bi pričakovali **razganaeš'*; ⁴⁴ velelnik *otganí* le iz *otganut'*, verjetno < **otgadnŋti*, torej spet iz korena **gad-*, sicer bi pričakovali **otganaj*. Če smo v teh primerih lahko rekonstruirali oziroma razmejili različne besedotvorne tipe, pa v primerih, ko sta velelnika *pogoni* (*Pogoni eščě* 'pomisli, razmisli') in *otgoní* »ugani«⁴⁵ izhodišča ne moremo nedvoumno določiti, saj gre lahko za izhodiščni **pogodnŋti/otgodnŋti* ali pa za **pogoniti/otgoniti*.⁴⁵

Poleg že podanih oblik, ki nesporno vsebujejo korena **gad-* in **god-*, pa se med Daljevim gradivom najdejo še sledovi za **zagodnŋti* (*Zagonu zagodku: perekinu...*) 'postaviti/zastaviti (za reševanje)',⁴⁶ **ugodnŋti* (*Ne ugoneš', gde utoneš'*),⁴⁷ **otgodnŋti* (*otgonut'*),⁴⁸ tj. s korenem **god-* v osnovi, **dogadnŋti* (*doganut'* 'uganiti' in povr. glag. *doganut'sja* 'spomniti se')⁴⁹ ter **ugadnŋti* (*Ne uganeš, gde upadneš', gde vstaneš'*),⁵⁰ ki sta izpeljana iz korena **gad-*. Iz prikazanega je očitno, da sta glagola večinoma sestavljena s predponami (*do-*, *ot-*, *u-*, *za-*). Seveda ni nobenega razloga, da bi jih vse razlagali iz istega korena, tj. bodisi iz **god-* bodisi iz **gad-*, s pomočjo kakega fonetičnega pojava, saj so besede tudi severnoruske, tam pa se *-a-* in *-o-* med seboj ločita v prednaglasnem položaju.⁵¹

Vsekakor moramo torej priznati obstoj dveh oblikovnih skupin: na eni strani glagolov *-*godnŋti* in *-*gadnŋti*, tj. glagolov s korenskim **god-* in **gad-*, na drugi strani pa glagolov **gonáti*, **goniti*, **ganáti*,⁵² ki smo jih

⁴³ Gl. op. 42, III, 1907, str. 1493, s. v. *razganut'*.

⁴⁴ Gl. op. 45: Dal' omenja dva pomena glag. *razganut'*, tj. 'rešiti (kaj), uganiti' in 'postaviti za ugibanje'. Ali gre za podobno antonimično dvopomenskost predpone **orz-*, kot jo poznamo že iz predpone *za-*?

⁴⁵ Gl. op. 42, str. 1115: omenja glag. *otgonit'* s. v. *dogadat'*.

⁴⁶ Gl. op. 42, str. 1413.

⁴⁷ Gl. op. 42, IV, 1909, str. 932.

⁴⁸ Gl. op. 42, II, 1905, str. 1864 s. v. *otgadat'*.

⁴⁹ Gl. op. 45.

⁵⁰ Gl. op. 47.

⁵¹ K. F. Zaxarova, V. G. Orlova, *Dialektnoe členenie russkogo jazyka*, 1970, str. 74.

⁵² R. glag. *ganát'* in sh.-čak. *ganāt* pričata o prvotno naglasnem veznem samoglasniku **ganáti*. Enako naglasno mesto kaže tudi sln. glag. *uganáti* dov. Zelo verjetno je, da je čak. naglas *gānati* in sln. *gánati* drugoten.

rekonstruirali tudi pri južnih Slovanih, saj ni nobenega otipljivega razloga, zakaj bi morali izhajati iz korena z odpadlim končnim soglasnikom.

Za ukrajinščino in beloruščino trenutno nimam ustreznih podatkov, povsem mogoče pa je, da se bodo nekatere teh oblik našle tudi drugod pri vzhodnih Slovanih. Za vzhodnoslovansko jezikovno ozemlje lahko rečemo, da ta besedna skupina ni produktivna, tako kot ni v blg. in mak. Iz doslej ugotovljene razširjenosti pa lahko trdimo, da gre zanesljivo za besede, ki so nastale in živele že pred razselitvijo Slovanov.

Sledi obravnavanih glagolov najdemo tudi pri zahodnih Slovanih, kar dodatno potrjuje tezo o njihovem nastanku (gre za nastanek besedne in pomenske skupine) pred razselitvijo Slovanov. Tako gornjelužiškosrbski glag. *zhonić -nju -niš* dov. 'zvedeti, skusiti'⁵³ in dlužsrb. *zgoniš/nazgoniš/muzgonjowaš* dov. 'isto', glagolnik *nazgonjenje/zgonjenje* (po *zgonjenju* 'erfahrungsgemäss').⁵⁴ Tudi tu moramo rekonstruirati **sč-goniti -jō -nišb* dov. k prvotno nedov. **goniti -jō -išb*; pomen bi se lahko razvil iz 'uganiti'. Nimam sicer dokazov, tj. zgodovinskih podatkov, da so te besede v tem ali podobnem pomenu stare, mislim pa, da si tako domnevo lahko dovolimo na podlagi južno- in vzhodnoslovanskega besednega gradiva.

Povzemimo rekonstruirane oblike iz slovanskih jezikov, kolikor jih je trenutno mogoče zanesljivo ugotoviti iz dosegljivega besednega gradiva:

1. sln. dokazuje obstoj glagolov **-gadnōti/*-godnōti* : **ganati/*gonati/*gonjati/*goniti*, morda še **ganiti*;
2. sh. dokazuje obstoj glagolov **ganati/*goniti/*ganiti/*gonetati/*gonotati*;
3. blg. dokazuje obstoj glagolov **gonetati/*ganetati*;
4. r. dokazuje obstoj glagolov **ganati/*goniti/*gonati* : **-gadnōti/*godnōti*;
5. lužsrb. dokazuje obstoj glag. **goniti*.

Naj pripomnim, da so vse te oblike glagolov morale biti prvotno nedovršne, morda celo ponavljalne. Postavlja se vprašanje o (etimološkem) korenu, ki naj bi ga vsebovali različici **gon-/*gan-*. Že na začetku, ob pregledu etimoloških razlag obravnavane besedne družine, smo videli, kako so pojasnjevali glag. *ganati -ajō* nedov., vendar pa imamo ob teh

⁵³ P. Völker, Hornjoserbsko-ñemski slovník, 1970, str. 895.

⁵⁴ B. Swjela, Deutsch-niedersorbisches Taschenwörterbuch, 1953, str. 94, s. v. *erfahren*.

⁵⁵ Opiram se na izsledke svoje doktorske disertacije.

razlagah pomisleke, ki smo jih izrazili ob blg. gradivu. Obstaja še teoretična možnost, da je ta glagol izpeljan iz nekega neizpričanega sam. **gadna*, ki naj bi se razvil v **gana*. Če bi bil v zvezi z glag. *gadati*, bi moral pomeniti nekaj podobnega kot 'misel, domislek',⁵⁶ izpeljani glag. *ganati* pa bi moral pomeniti 'domišljati se, na misel prihajati'. Tak pomen bi mu prav gotovo omogočil razvoj v pomen 'ugibati', naprej pa še v 'prerokovati' in 'govoriti', kot je tudi izpričan ponekod pri južnih Slovanih. Vendar pa se glag. *ganati* loči od glag. *gadati* tudi po tem, da nikoli ne pomeni 'misliti, razmišljati', medtem ko glag. *gadati* tak pomenski razvoj pozna. To je na videz neodločilno in zanemarljivo, a zdi se, da postane zelo pomembno, če pritegnemo še nekatere pomenske prvine. Tako imata npr. sh. glagola *gonetati* in *gonotati* priponi *-etati/-otati*,⁵⁶ ki se je prvotno dodajala predvsem onomatopejskim osnovam, dajala pa je pomen intenzivnosti. Verjetno je moral biti tudi izpričani **gan-* občuten kot onomatopejski, medtem ko niti glag. *gadati* niti domnevni sam. **gadna* nista bila taka.⁵⁷ Zato tudi ne more biti naključno, da osnova *gana-* ni razvila pomena 'misliti'. Ker se torej osnova *gada-* in sam. **gadna* v bistveni pomenski sestavini ne ujemata z osnovo *gana-*, ju moramo popolnoma izločiti iz nadaljnje obravnave. Še jasneje postane, da so ju povezovali le zaradi naključne glasovne podobnosti in podobnega pomenskega rezultata, ne pa na podlagi strukturne in funkcijske enakosti. Ta misel se še okrepi, če pritegnemo tudi oblike z **gon-* in jih primerjamo z glagolom *-*godnōti*, saj bi se prav tako pokazali bistveni razločki.

Vendar pa ni treba iskati kakega posebnega, doslej v slovanskih jezikih neizpričanega korena, temveč lahko izhajamo iz ide. kor. **gyhen-* 'udariti, udarjati',⁵⁸ ki je v ide. jezikih bogato izpričan: slov. *gōnati*, *ženō*, lit. *ginti*, *genū*, sti. *hānti* 'udari, zadene, ubije', av. *jainti*, arm. *ganem* 'tepem, udarjam' itd.

Z besedotvornega stališča pa se prav pri tem korenu najdejo v slovanskih jezikih, seveda v pomenu 'gnati', naslednje glagolske oblike: **goniti* -*jō* nedov., **gonati* -*ajō* nedov.,⁵⁹ **gonjati* -*ajō* nedov.,⁶⁰ **ganati* -*ajō* nedov. Slednji glagol je znan le iz blg. zidarskega argoja v pomenu 'nosim,

⁵⁶ A. Vaillant, GC IV, 1974, str. 254 in Słownik prasłowiański I, 1974, str. 52: gre za pripono *-tati*; samoglasnik pred njo se je prvotno ujemal z onim v korenu, npr. cslov. *kokotati*, r. *lepetat'* itd.

⁵⁷ P. Skok, gl. op. 21; A. Vaillant, gl. op. 9, str. 256.

⁵⁸ J. Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, 1959, str. 491 do 493.

⁵⁹ Omenja ga P. Skok, op. cit., str. 575, skupaj s sam. *gonavica* »driska«.

⁶⁰ Gl. op. 59: P. Skok omenja iz 18. stol. nedov. glag. *gōnjati* -*am*. Slovar' ruskogo jazyka, zv. 4, 1977, s. v.: glag. *gonjati* (*sja*) šteje za sinonim glag. *ganjati* (*sja*).

ženem' in kot povr. glag. *ganam si* 'grem, hodim'.⁶¹ Nekatere teh besedotvornih možnosti pri istem korenu pozna tudi litovščina,⁶² npr. *ganýti* 'weiden, hüten' in *ganióti*, ki je intenzivni glagol h *ginti* 'treiben, jagen'.

Te tvorbe so verjetno starejše kot glag. *-ganjati*, vidski par h glag. *-goniti*. Danes je težko rekonstruirati vse morebitne pomenske razločke med glagoli **goniti*, **gonati* in **gonjati*, saj tudi niso mogli biti veliki. Že Vaillant je opozoril,⁶³ da gre pri glag. **gonáti* za star ponavljalni glagolski tip, ki je v slovanskih jezikih ohranjen le v ostankih, pozna pa ga tudi letščina. Težko je reči, ali je bila ta oblika splošnoslovanska, gotovo pa je bila že praslovanska in celo baltoslovanska. Glag. **goníti* je še danes izrazito nedovršno-ponavljalen, nedoločen, njegova tvorba pa ni v slovanskih jezikih nič izjemnega. Kar zadeva glag. **gonjáti*, se nagibam k mnenju, da je tudi praslovanščina poznala nedovršni glagolski tip (morda z nekakim intenzivnim pomenom, takim kot v litovščini), ki se je tvoril s pripono *-ja*.⁶⁴ Tako bi tudi v r. glag. *gonjat'*, ki je indeterminirani par h glag. *gónati*, morali videti starino. Odveč je poudarjati, da so se prvotno uporabljali brez predpon, da niso nastali po drugotni dekompoziciji. Naglas pa moramo v vseh treh navedenih primerih rekonstruirati na glagolski priponi, tj. na *-í-*, *-á-*, *-já-*. Glag. **ganati -ajō* pa je bil morda kak intenziv k tem ponavljalnim glagolom ali vsaj k enemu izmed njih. Oblikoslovna in besedotvorna vzporednost med glagoli **gon-/*gan-* 'udariti > gnati' in **gon-/*gan-* 'ugibati, prerokovati' je torej na dlani.

Kakšna pa naj bi bila pomenska zveza med njimi? Ker je glagolski koren **gon-/*gan-* 'ugibati' moral biti (občuten kot) onomatopejski, je najpreprosteje izhajati še iz pomena 'udariti', ki se lahko poveže s pomenom 'zadeti'. Pomen 'udariti' pa vsebuje tudi semem 'stakniti', zato ni popolnoma jasno, ali moramo pomen 'uganiti' pojmovati le kot metaforično 'zadeti (v duhu)' (prim. sln. *zadel si* tudi 'uganil si', sh. *pogodio si/ugodio si/zgodio si* isti pomen, mak. *pogodi* tudi 'ugane', blg. nareč. *ugodjā* 'uganem, opazim namere'; to pomensko razmerje proti severu slabi, prim. le č. *uhodnouti* 'uganiti') kot 'zazdeti se' (prim. sln. *zdeti se*

⁶¹ Gl. op. 36.

⁶² E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch I*, 1962, str. 152.

⁶³ A. Vaillant, GC III, 1966, str. 359 in 475—6. Na str. 359 pravi: »Un type particulier d'itératifs en slave est celui de s.-cr. *hódati*, prés. *hōda-* 'aller de côté et d'autre, se promener', est de même *gónati*, *nósati*, *vódati*, *vózati*, a côté et à part du type *hōditi* des imperfectifs 'surcomposés', type *gánjati*, *gánja-*, la formation est anciennes«. Na str. 361—2 opozarja na enak deverbativni tip v letščini.

⁶⁴ J. Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego II*, 1965, str. 348—51, primerja ta baltški glagolski tip s slov. tipom *-ganjati*.

nedov. 'videri' < **sō-dēti sę* 'postaviti skupaj', polj. *zdać się* 'isto' < < **sō-dati sę* 'dati skupaj';⁶⁵ izhajati bi torej morali iz pojma 'združiti, sestaviti, stakniti') ali pa celo kako drugače. Prva možnost se zdi vsakakor zelo prepričljiva. Če jo priznamo, potem bi morali tudi v pomenski verigi, rekonstruirani za sh., dopustiti, da sta pomena 'uganiti' in 'prerokovati' le dva enakovredna člena istega polisemema. Razvoj od izhodiščnega 'udarjati' do 'čarati, prerokovati', morda lahko celo brez posrednega 'zadeti', poznamo tudi v lit. glag. *būrti*; tega je že Havers⁶⁶ primerjal z gr. *phármakon* 'zdravilo, čarovno sredstvo, čar', ki ga je izpeljeval iz pomena 'udarec' Fraenkel⁶⁷ sicer ni prepričan o tem, da ju je mogoče n e p o s r e d n o povezati, ne dvomi pa o pomenskem izhodišču gr. besede, katere pomen je izpričan še v lat. *ferire*, stisland. *berja* 'udarjati' itd. O tem, da se je koren **gūhen-* 'udarjati' pri Baltih uporabljal tudi za poimenovanje nekaterih dejavnosti v kulturni praksi, priča lit. *išganūs* 'heilbringend',⁶⁸ glag. *ginti* -ū 'braniti, zagovarjati', *giñklas* 'orožje', *apginti* 'briniti', *neapginklus/nopginklus* 'nezavarovan; nezaščiten', *giñčas* 'prepirljivost, prižganost, borba; prepirljivec' in iz tega *gintyti* 'prepirljati se; bojevati se; ugovarjati',⁶⁹ očitno pa je moralo biti tudi slovansko. Danes je zelo težko natančno rekonstruirati razvojno pot. Nedvomno sta bila kulturno udarjanje in prerokovanje domena istega ozkega kroga ljudi. Morda je treba zvezo med pojmom 'udarjati' in 'prerokovati' razumeti kot 'odganjati (hude) duhove' in prek tega *'določati usodo, soditi, prerokovati'. Iz tega bi lahko sklepali, da je prerokovanje prvotno obsegalo željo po dejavnem vplivanju na potek prihodnjih dogodkov. Ker je bilo tako dejanje verjetno spremljano tudi z raznimi govornimi dejavnostmi — vloga vseh naj bi bila prestrašenje in odgon hudih duhov — se je lahko razvil tudi pomen 'govoriti' in 'blebetati'. Prav zato, ker v tej besedni družini najdemo v litovščini pomensko razmerje med 'udarjati' in 'prepirljati se' (prim. enaka razmerja pri lit. *kāuti* 'udarjati, kovati, ubijati', *kāutis* 'zmerjati se', *kova* 'boj, tekmovanje'), moramo k temu rekonstruiranemu korenu **gon-* pritegniti tudi slov. *ganiti* 'karati' in povr. glag. *ganiti se* 'prepirljati se',⁷⁰ ne glede na to, ali gre za prv. glagolsko tvorbo ali za izsamostalniško izpeljavo. Pomensko razmerje med 'udarjati, gnati' in 'karati' pa je moralo biti vsaj na delu slovanskega jezikovnega ozemlja

⁶⁵ Iz slovanskih jezikov je znano mešanje korenov **dhē-* in **dō-*.

⁶⁶ W. Havers, Zur Etymologie von griech. *phármakon*, IF 25, 1909, str. 375 d.

⁶⁷ Gl. op. 62, str. 67.

⁶⁸ Gl. op. 58.

⁶⁹ Gl. op. 62.

⁷⁰ F. Slawski, Słownik etymologiczny języka polskiego I, 1952—56, str. 254 do 255; P. Skok, op. cit., str. 574—6; Gl. op. 10, str. 100.

razmeroma dolgo mogoče, sicer ne bi mogli pojasniti blg. *karam* 'ženem, gonim' in celo 'vozim (avto)', sh. *teram* (*kola*) 'isto': *koriti/karati*.

Za konec naj še dodam, da moramo kot nesporno mlajše obravnavati sln. *dognati* -ženem dov. 'ugotoviti', kljub podobnemu pomenu in etimološko istemu korenu, saj gre za novejšo metaforo 'pripeljati (kaj) do konca'.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel behandelt das slavische Verb *ganati* -*aję*, imperfektiv, 'erraten, vermuten, prophezeien' und 'reden, quatschen', es werden auch (teilweise rekonstruierte) etymologisch verwandte Verben (**gonati* -*aję*, **goniti* -*ję*, **gonjati* -*aję*, **gonetati* -*aję/-ję*) herangezogen und ihre wortbildenden Möglichkeiten. Die bisherige etymologische Literatur verknüpfte sie mit einigen anderen, in Form und Bedeutung ähnlichen Verben, vor allem mit dem Verb *gadati* -*aję*. Trotz der grossen Übereinstimmung in der Auslegung wurden viele Punkte niemals gänzlich geklärt.

Die ins Detail gehende morphologische und wortbildungsmässige Aufgliederung, auf der die gesamte Ausführung beruht, zeigt formal grosse Gleichartigkeit mit der Wortfamilie, die aus der indoeuropäischen Wurzel **g^hhen-* 'schlagen, prügeln', slav. *gznati*, *ženę*, abgeleitet ist. Eine solche etymologische Verknüpfung erscheint kühn, bis man feststellt, dass die baltischen Sprachen eine gleiche bedeutungsmässige Trennung kennen innerhalb der Wortbedeutungsstruktur mit der Wurzel **g^hhen-*.

Die semantische Aufgliederung des Wortmaterials, die die Entwicklung der einzelnen Bedeutungen und ihrer gegenseitigen genetischen Bedeutungsverhältnisse zu ergründen sucht, stützt sich auf die Methode der Bestandteilsaufgliederung, obwohl diese nicht überall streng formalisiert ist, sondern nur wesentliche unterscheidende Züge in den Bedeutungen der einzelnen Wörter herausgestellt werden. Ein derartiges methodologisches Verfahren ermöglichte die Erkenntnis der Entwicklungswege des Wortes und der kulturellen Umgebung, in der es entstanden ist und gebraucht wurde.